

ОПАЗВАНЕТО НА БИБЛИОТЕЧНИТЕ И АРХИВНИТЕ КОЛЕКЦИИ – ГРИЖА НА РАЗНОРОДНИ СПЕЦИАЛИСТИ

д-р Рени Марчева, НА – БАН

Движението за опазване на библиотечните и архивните колекции (фондове) възникна преди 25 години, в резултат на нарастващите количества на разрушаващата се киселинна хартия в хранилищата на библиотеки и архиви. То показва, че традиционните решения като подмяна или реставрация, вземани до момента за запазване на отделния том, комплект, малка група ръкописи или архивни документи, не могат да преодолеят кризата на големите масиви, разширяваща се с главоломна бързина. Ето защо фокусът на опазването все повече се измества от ответна реакция към превантивни действия. Тяхното реализиране е възможно само при тясна връзка и взаимодействие между двете заинтересовани от този важен въпрос страни – отговорниците на колекциите и консерваторите. Ежедневната грижа, пряко свързана с опазването на колекциите, е в компетенциите предимно на техните отговорници. Консерваторът има ангажимент обикновено към единични екземпляри в съответните колекции. За опазването на материалите, съхранявани в библиотеки и архиви е важна грижата и на двете нива. Затова от съществено значение е доброто сътрудничество между отделните представители на основата на знания и практически опит по въпросите относно естеството на използваните материали (носител), на мерките за опазване и съхранение, както и на методите на консервация на колекциите на хартиена основа.

Броят на специалистите консерватори, работещи в библиотеки и архиви не е голям. Затова особено важна е отговорността на ръководителите на колекциите в институциите без консерватори, за опазването на съх-

раняваните в тях книги или архивни документи. Това са библиотечните и архивни специалисти, които трябва да познават добре природата на материалите, използвани при създаването им. Тези познания ще им помагат да вземат правилни решения относно поддръждането, организирането на използването, съхранението и профилактиката на въпросните колекции.

Освен разпознаването на различните материали, специалистите архивисти и библиотекари трябва да разбират как различните компоненти си взаимодействат. Повечето архивни документи и книги са комплексни материали. В идеалния случай тези компоненти функционират съвместно и в унисон, за да осигуряват съхранението и достъпът до информацията. Ако някой от елементите се повреди, специалистът трябва да оцени проблема и да намери най-доброто решение за запазване на книгата или документа. Необходимо е отговорниците на колекции да разпознават причините, предизвикващи повреждане на материалите и да могат да прилагат стратегията за профилактика и лечение. Освен това, те трябва да са запознати и с елементите на програмите за опазване, с ключовите проблеми в дадената област. Да знаят при какво състояние на хартиената основа се прилагат реформатиращите процеси, като микрофилмиране или дигитализация. Всяко становище за заместване трябва да е аргументирано и комплексно. Например, при решения за набавяне, трябва да се има предвид не само значението на едно заглавие в рамките на определена тематична област, но и вида на носителя и дългосрочните изисквания за опазването му.

Събирането на информация за начина на съхранение на постъпващите книги и документи в миналото, също е важна задача на отговорниците на колекциите. Те са специалистите, които проверяват текущото състояние на съответните материали чрез определяне на показатели, като: *чупливост на хартията, промяна на цвета, физическо повреждане, киселинност, плесенясване или проникване на насекоми*. За целта посочените отговорници трябва да са усвоили теоретично и да прилагат на практика тестовите системи, разработени специално за тях, като: *визуален преглед на цвета на хартията, съдържание на лигнин, чупливост на хартията и киселинност*. Когато новите документи вече са постъпили в библиотеката или архива, отговорните служители предприемат мерките за избягване на бъдещо влошаване на състоянието им. Например, решението определени видове материали да се подвържат, свидетелства за професионална убеденост, че подвързиите, които отговарят на необходимите стандарти, са отлична дългосрочна защита. Архивните и биб-

лиотечните фондове също би трябвало да бъдат защитени чрез алкални папки и кутии, веднага след като постъпят в архива.

Опазването е свързващата част в съвременното библиотечно и архивно дело. Подготвянето на специалисти в тази насока трябва да започне на ниво университетско образование. Още тогава бъдещите библиотекарски и архивисти могат да осъзнаят необходимостта от дългосрочното опазване на фондовете на библиотечните и архивни институции и да намерят своето място при реализирането му. Чрез придобитите знания те ще могат да прилагат редица мерки, продължаващи живота на колекциите, без изразходването на допълнителни бюджетни средства.

Профилираните лекционните курсове по опазване и консервация на библиотечни и архивни материали в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ за специалностите *Библиотечно-информационни науки* във Философския факултет и *Архивистика и документалистика* в Историческия факултет имат своето десетилетно съществуване. Много от младите специалисти в българските библиотеки и архиви вече използват придобитите знания, като помагат за по-добрата организация на опазването в тези институции, респ. за по-доброто съхранение на наличните колекции.

Като следваме опита на библиотеките и архивите по света, бихме могли чрез магистърски програми към посочените университетски специалности да издигнем знанията и възможностите на опазването на по-високо стъпало. Това ще стане със създаването на специалисти с конкретна насоченост, с по-тясна специализация и осигуряване на ръководни функции. Те биха могли да бъдат профилирани, като: *администратори по опазването, администратори по реформатиращото опазване и консултанти по опазването.*

Администратор по опазването

Администратор по опазването е библиотекар или архивист, който отговаря за планирането и прилагането на съответната институционална програма по опазването. В случая той най-често ръководи няколко специализирани звена по съхранение, библиотечна подвързия и реформатиране. В повечето институции (библиотеки и архиви), масовата неутрализация също е включена в неговите професионални компетенции. Ролята на този ръководител е да бъде запознат с особеностите на посочените дейности и да проследява изпълнението им с оглед съществуващите стандарти за качество.

Администраторът по опазването трябва да има отговорност и за: *бюджета, квалификацията, контрола на условията за съхранение и ползване, контрола срещу биологични вредители, охраната на колекциите, дизайна на сградата, вентилацията, отоплението, политиката на експониране, разкриването на бедствия и възстановителните действия, както и прегледа на колекциите.*

Най-важната задача на този администратор е да е квалифициран и да прилага знанията си за осигуряване на продължителния живот на колекциите, а също и да намира необходимите средства за реализиране на програмите за опазване. Финансирането е от различни източници, включващи библиотечния или архивен бюджет, както и държавни или други проекти. Този администратор трябва да предлага проекти или съвместни разработки с колеги, които оказват благотворно въздействие върху колекциите като цяло, и да защитава тяхната финансова обезпеченост. Успешното ръководство включва и предвиждане на бъдещи потребности и финансирането им.

Администраторът по опазването работи със завеждащите хранилищата за планиране на нуждите от реставрация и селектиране на документи за консервационни третираня. Осъществява ръководство на прегледа на колекциите, изработването и реализирането на специални консервационни проекти с аспекти на експонирането или дигитализацията на същите. Може да носи и отговорност за бюджета на проекта. Помага при разкриване на бедствени ситуации, като може да ръководи работата по овладяването им.

Той разработва и стандарти. Има главна или финална отговорност за институционалната политика по съхранение, обучение, ръководство или координиране на работата на постоянния състав под негово ръководство.

Следователно, тази позиция изисква активен професионален опит, както и комплексни знания за материалите и историята на книгите, документите и хартията, както и на всички останели материали, свързани с библиотечните и архивните колекции. *Администраторът по опазването* трябва да допринася за утвърждаването на професията си чрез изпълнението на посочените задължения, в това число и преподаване, изследователска дейност и научни публикации.

Администратор по реформатиращо опазване

Всички колекционни материали се повреждат във времето в резултат

тат на засилено използване или поради начина на производството им и съдържащите се в тях компоненти. Хартията става чуплива, слоевете, които съставят аудио-видеолентите се деламинират, разместват се техните магнитни частици, софтуерът за четене на информацията върху компакт дисковете остарява и с течение на времето е несъвместим.

Много архиви и библиотеки използват реформатирането, като средство за осигуряване постоянен достъп до колекциите си. Микрофилмирането е най-старата позната реформатираща техника, но съществуват и други възможности – *фотокопиране на чупливи книги и дигитализация на колекции на хартиена основа. Администраторът по реформатирането* е отговорен за прилагането на реформатиращите технологии и за ефикасното управление на работните потоци при реализирането им. Някои от администраторите по реформатиране специализират в процесите *дигитализация, заснемане или в аудио и видео реформатиране*. Те най-често не изпълняват физическите процесите на реформатирането, но организират подготовката на техници, извършващи този вид дейност и отговарят за качеството на получения продукт, съгласно стандартите. Разработват и политиката за селекция на материалите за реформатиране и следят за внимателното третиране на материалите по време на заснемането. Могат да създадат и система за разпознаване в кой момент дигиталните данни са на границата на остаряването, така че да бъдат прехвърлени или преформатирани, преди да се загубят.

В задълженията на посочените администратори е да следят новите технологии и да ги въвеждат, както и да разработват стратегии по опазването с оглед осигуряване на дългосрочен достъп до съответните информационни ресурси. Тъй като съвременните технологии се променят много бързо, познаването на новите технологии и тяхното приложение е важен аспект от дейността им. *Администраторът по реформатирането* трябва да има подходящо образование и практически умения. Реформатирането, както отбелязахме, е една от най-бързо развиващите се дейности в разглежданата област, особено с прилагането на дигитализацията, като универсално средство за опазване и достъп до архивните и библиотечните колекции.

Консултант по опазването

Нова специализация в библиотечното и архивно опазване е *консултантът по опазването*. Такива специалисти са в помощ на по-малките

институции, които не могат да си позволят поддържането на специализирани лаборатории. Визираният *консултант по опазването* се ползва от тези звена при разработване на необходимите програми за опазване, като ръководител на прегледа на колекциите, ръководи спасителните акции при бедствени ситуации, консултира при изработване на проекти, свързани с опазването на съответните фондове.

Той може да бъде със специализация на *администратор по опазването* или да има допълнителни специализации. Възможно е да е консерватор или *администратор по опазването* и на частна практика. В много случаи при разработване на проекти на дадена библиотека или архив във връзка с опазването, се изисква именно негова оценка за състоянието на хранилищата и колекциите. За целта могат да се привлекат и администратори по опазването, които са щатни служители на по-големи библиотеки или архиви, но дават консултации и извършват подобни проверки срещу заплащане.

Лекционните занимания за този нов вид специалисти трябва да са съпроводени с практическо обучение под формата на стажове в библиотеки и архиви, разработването на дипломни тези с насоченост към опазването, участие в семинари и др.

Днес програмите за опазване на библиотечните и архивни материали са обвързани с системните усилия за предотвратяване или забавяне на влошаване физическото състояние на архивните документи и книгите на хартиена основа или други писмовни материали. В тях се представят библиотечните и архивните звена, които по един или друг начин са свързани с политиката на опазване на съответните колекции (фондове), с акцент върху отговорността за по-нататъшното им развитие и ръководство, като се посочват и последиците при неправилни решения и действия в процеса на опазване на рисковите материали, респ. носители.

В заключение, още веднъж подчертаваме, че само компетентно ръководство, въоръжено с необходимите знания и умения, може да доведе до реализиране на посочените цели и задачи относно осигуряване опазването и достъпа до архивните и библиотечните колекции на хартиена основа в България.